

Strategické cíle

pro jazykovou přípravu
a rovné příležitosti
pro roky 2021–2022

...META*

*Společnost pro příležitosti
mladých migrantů

FINANCOVÁNO EVROPSKOU UNIÍ
AZYLOVÝ, MIGRAČNÍ A INTEGRAČNÍ FOND

MINISTERSTVO VNITRA
ČESKÉ REPUBLIKY

...META*~

∫ ~ ° ^ , ...

Strategické cíle

pro jazykovou přípravu a rovné příležitosti pro roky 2021–2022

Doporučení organizace META, o. p. s. – Společnosti pro příležitosti mladých migrantů k zajištění rovných vzdělávacích příležitostí pro žáky s odlišným mateřským jazykem.

Motto: Škola je klíčový partner a zároveň i nástroj začleňování dětí a žáků s odlišným mateřským jazykem. K tomu potřebuje funkční systém financování, jasně definovanou legislativu, personální kapacitu, kompetence a oporu ve strategických dokumentech.

Policy Paper, leden 2021

Kristýna Titěrová a kol.

Slovo úvodem

Současný svět, Českou republiku nevyjímaje, čelí mnoha výzvám: klimatické krizi, přelidnění a přílišné urbanizaci, prohlubování nerovností mezi jednotlivci i regiony, šíření populismu a negativních postojů k marginalizovaným skupinám, včetně lidí s migrační zkušeností. Většinu z těchto výzev vzdělávání nějakým způsobem reflektuje. Nebo by reflektovat mělo. Velkou měrou totiž ovlivňuje budoucí generace, a tím také určitým způsobem definuje, v jakém světě další generace i my budeme žít.

A jaký svět si vlastně přejeme? Jak chceme, aby se v něm nám a našim potomkům žilo? A jak tato přání promítneme do vzdělávání, abychom naše děti k takovému světu inspirovali?

Dnes je již zřejmé, že potřebujeme mnoho rozsáhlých změn, abychom svět a s ním i vzdělávání učinili spravedlivým a respektujícím jak jednotlivce, regiony, kultury (včetně jazyků), tak i ekosystémy a přírodní bohatství. Potřebujeme vzdělávání i společnost, která umožňuje rozvíjet potenciál každému dítěti i každému dospělému, aby cítili v životě naplnění. Sníme o světě solidárním, založeném na sdílení a spolupráci. O vzdělávacích systémech, které by plně integrovaly ty nejryzejší z lidských hodnot a postojů a promítly je do kurikula i nastavení výuky a podpory znevýhodněných skupin. Sníme o školách, které učí zejména vlastním příkladem.

Strategické cíle, které držíte v ruce, jsou jen jedním z kamínek mozaiky potřebných změn. Svou pozornost upínají na úzkou skupinu dětí. Na děti přicházející do školy se zkušenostmi a dovednostmi osvojenými v jiném jazyce a v jiném sociálním, životním a kulturním prostředí. Na děti, které jsou právě z těchto důvodů nejvíce ohroženy školní neúspěšností, nerovnostmi ve vzdělávání, ale i nepřijetím či ostrakizací z důvodu jinakosti a migrační zkušenosti. Tyto děti si ale svou situaci nevybraly.

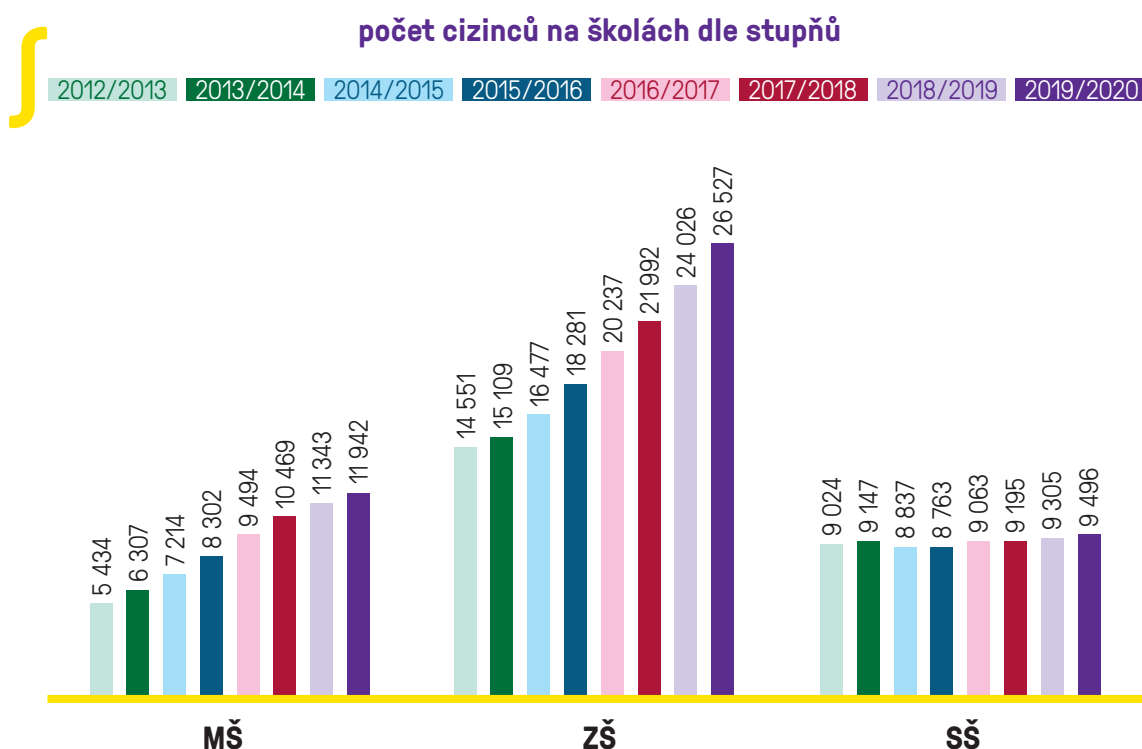
Změny, které vzdělávání z pohledu těchto dětí potřebuje, se neobejdou bez hlubší transformace na úrovni školního klimatu, personálního zajištění i organizace a metodologie výuky ve školách. Ale nutně se musí opírat také o změny kurikulární, kompetenční, legislativní a ekonomické. Česká vláda schválila v říjnu 2020 Strategii vzdělávací politiky ČR do roku 2030+. Jedním ze dvou strategických cílů je snižování nerovností v přístupu ke kvalitnímu vzdělávání a rozvoj potenciálu dětí a žáků.

Strategické cíle pro jazykovou přípravu a rovné příležitosti pro roky 2021–2022 mohou klíčovými aktéry vzdělávací politiky sloužit jako vodítko při naplňování rovných příležitostí právě pro děti a žáky s migrační zkušeností. Umožní rozvinout jejich vícejazyčnost a vzdělávací potenciál, ale zároveň s tím učiní školy otevřenější, férovější a rozmanitější. A tím i společnost, která bude připravenější čelit budoucnosti, jež nás čeká.

Kristýna Titěrová,
programová ředitelka META, o. p. s.

Strategické cíle pro jazykovou přípravu a rovné příležitosti pro roky 2021–2022

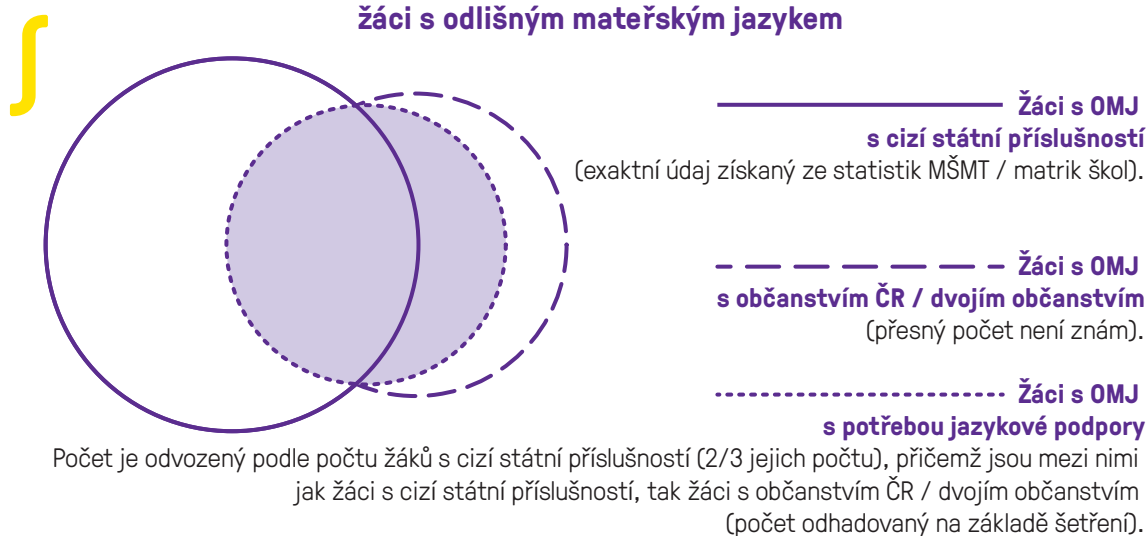
Počty dětí a žáků s cizí státní příslušností se v mateřských a základních školách každoročně zvyšují (graf č. 1). Nezvyšuje se jen absolutní počet dětí a žáků, ale i jejich procentní zastoupení mezi všemi dětmi a žáky škol v ČR. Srovnání mezi lety 2014/15 a 2019/20 ukazuje, že nejrychleji se zvyšuje procento cizinců v mateřských školách (z 1,9 % na 3,3 %), následují základní školy (z 1,9 % na 2,7 %). Pouze na středních školách zůstává počet (graf č. 1) i procento žáků cizinců relativně neměnné (zvýšení pouze z 2 % na 2,2 %). Celkově navštěvuje mateřské, základní a střední školy bezmála **48 tisíc dětí a žáků cizinců**.

Graf č. 1: Počet dětí a žáků s cizí státní příslušností.

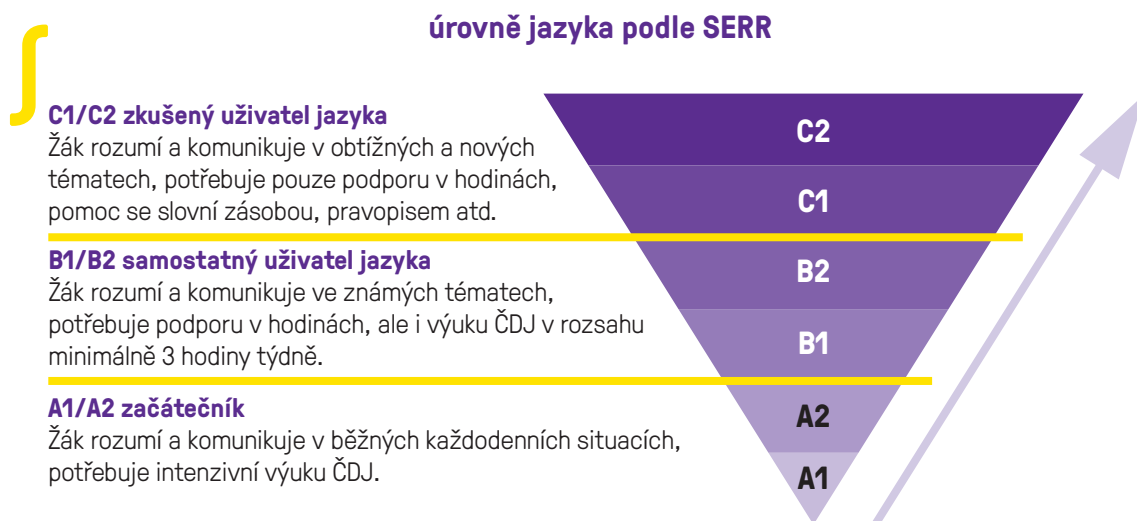
Do škol v České republice chodí i žáci s občanstvím ČR, kteří mají migrační zkušenost a žádnou nebo nedostatečnou znalost českého jazyka. Jejich počet není znám, z různých šetření vyplývá pouze odhad, kolik je v základních školách žáků, kteří **potřebují podpořit v českém jazyce**.¹ Mezi nimi jsou jak žáci cizinci, tak žáci s českým či dvojitým občanstvím s nedostatečnou znalostí jazyka.

¹ Vycházíme z šetření, které proběhlo v roce 2019 ve čtyřech krajích ČR (více informací na https://meta-ops.eu/wp-content/uploads/2020/02/meta_pocty_zaku_s_omj_report_fin.pdf), a z šetření, které proběhlo v roce 2020 v Praze v rámci projektu Škola jako integrační partner, realizovaného Sociologickým ústavem Akademie věd ČR.

Graf č. 2: Vennův diagram – cizinci × (potřebují podpořit v českém jazyce) × OMJ, včetně procent.

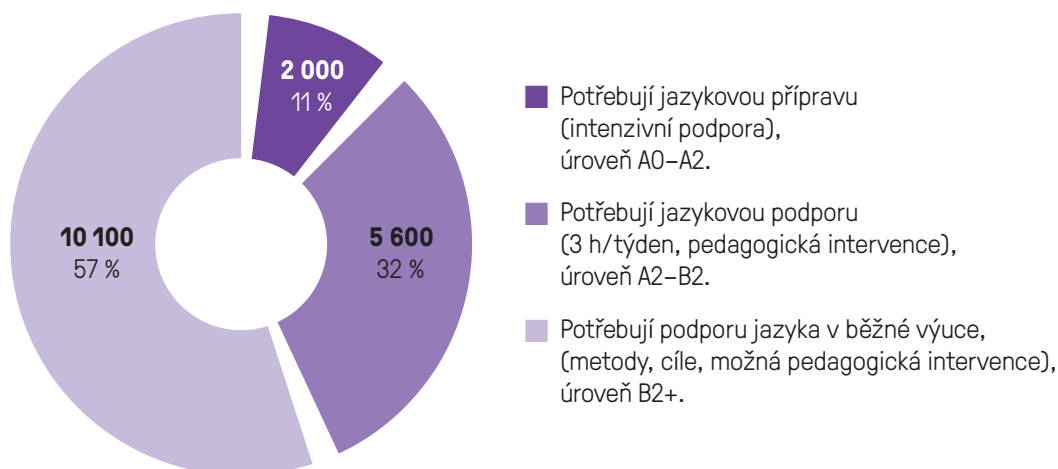
Přesná statistická data o úrovni znalosti češtiny těchto dětí a žáků neexistují, nicméně většina z nich přichází do školy s malou nebo žádnou znalostí vyučovacího jazyka. Podle šetření provedeného v základních školách v Praze a v dalších třech krajích odhadují ředitelé škol, že žáků, kteří se **nedomluví a potřebují intenzivní výuku češtiny jako druhého jazyka** (dále ČDJ), je **mezi 7–13 % ze všech žáků s odlišným mateřským jazykem** (odpovídá přibližně 1 240–2 300 žákům ZŠ v roce 2019/20). Dalších zhruba 20–32 % se již česky domluví, ale český jazyk potřebují poměrně intenzivně rozvíjet i nadále. Zbývající žáci ovládají jazyk poměrně dobře, stále ale potřebují podpořit, a to zejména v terminologii a akademickém jazyce.

Graf č. 3: Úrovně jazyka podle SERR, včetně charakteristické potřeby podpory jazyka.

odhad počtu žáků ZŠ s potřebou rozvoje vyučovacího jazyka

Graf č. 4: Odhad počtu žáků s potřebou rozvoje vyučovacího jazyka.

Osvojování druhého jazyka, zahraniční praxe a doporučení Evropské komise

Zahraniční výzkumy i zkušenosti uplynulých více než 40 let ukazují, že u žáků s potřebou podpory výuky vyučovacího jazyka je potřeba věnovat pozornost a směřovat podporu do dvou oblastí: osvojení si **základních komunikačních dovedností** a **rozvoj akademického jazyka**.² Komunikační úroveň jazyka (úroveň A1/A2 dle referenčního rámce, graf č. 3) si podle těchto **teorií osvojí nově příchozí žáci do dvou let** (v závislosti mj. také na tom, jestli měl žák možnost navštěvovat intenzivní jazykovou přípravu), zatímco naučit se používat akademický jazyk (tj. terminologii školních předmětů, širokou slovní zásobu a složitější větné konstrukce) na srovnatelné úrovni s rodilými mluvčími (úroveň C1/C2) trvá **pět až sedm, někdy až deset let**.

Z hlediska vzdělávací politiky to znamená, že nově příchozí žáci bez znalosti vyučovacího jazyka by měli být okamžitě zařazeni do **intenzivního programu jazykové přípravy v náležitém rozsahu** (dále jazyková příprava), tedy intenzivní výuky češtiny jako druhého jazyka, kde si osvojí základní komunikační jazyk.

Stejnou měrou je ale třeba věnovat pozornost i **podpoře žáků při začleňování do výuky a rozvoji akademického jazyka** po dobu dalších několika let. Evropská komise ve svých zprávách a doporu-

² Kanadský pedagog a badatel J. Cummins byl první, kdo shrnul teorii získávání vícejazyčnosti a rozlišil a popsal vzájemné působení mezi jazykovým rozvojem v kognitivní a v akademické oblasti. Cummins přejal a dotvořil tzv. teorii ledovce, v níž odlišil **základní interpersonální komunikační schopnosti** (BICS – Basic Interpersonal Communicative Skills) od **kognitivních akademických jazykových dovedností** (CALP – Cognitive Academic Language Proficiency). Více např. v Cummins, Jim. (2008). BICS and CALP: Empirical and theoretical status of the distinction. 10.1007/978-0-387-30424-3_36.).

čeních shledává tato opatření jako jedna z klíčových pro úspěšné začlenění do výuky, prevenci školní neúspěšnosti i předčasného opuštění vzdělávání.³

Ze srovnávání jednotlivých vzdělávacích politik členských zemí EU vyplývá, že **Česká republika patří mezi 5 vzdělávacích politik** z celkového počtu 42 srovnávaných, **kde nejsou organizovány tzv. třídy pro jazykovou přípravu pro nově příchozí žáky bez znalosti vyučovacího jazyka** a tito žáci jsou po příchodu ihned začleněni do běžných tříd. Ačkoliv výzkumy ukazují, že oddělená výuka jazykové přípravy by v základních školách měla být žákům poskytována po co nejkratší možnou dobu s ohledem na potřebu socializace s vrstevníky a přístup k běžné výuce, **ve většině vzdělávacích systémů trvá jazyková příprava jeden až dva roky**. Jako ideální se ukazuje **kombinace oddělené výuky ve třídě pro jazykovou přípravu a postupné začleňování do běžné výuky ve vybraných předmětech**. Stejně tak se doporučuje, aby kurikulum jazykové přípravy obsahovalo kromě výuky jazyka také základy běžných předmětů.

Odlišná situace je u žáků, kteří mají **nedostatečnou znalost vyučovacího jazyka po absolvování základní školy**. Tito žáci by naopak měli dosáhnout dostatečné úrovně vyučovacího jazyka pro další studium na SŠ. Doporučuje se, aby **budoucí středoškoláci měli možnost absolvovat minimálně roční jazykovou přípravu pro osvojení či zdokonalení jazyka před vstupem na SŠ**.

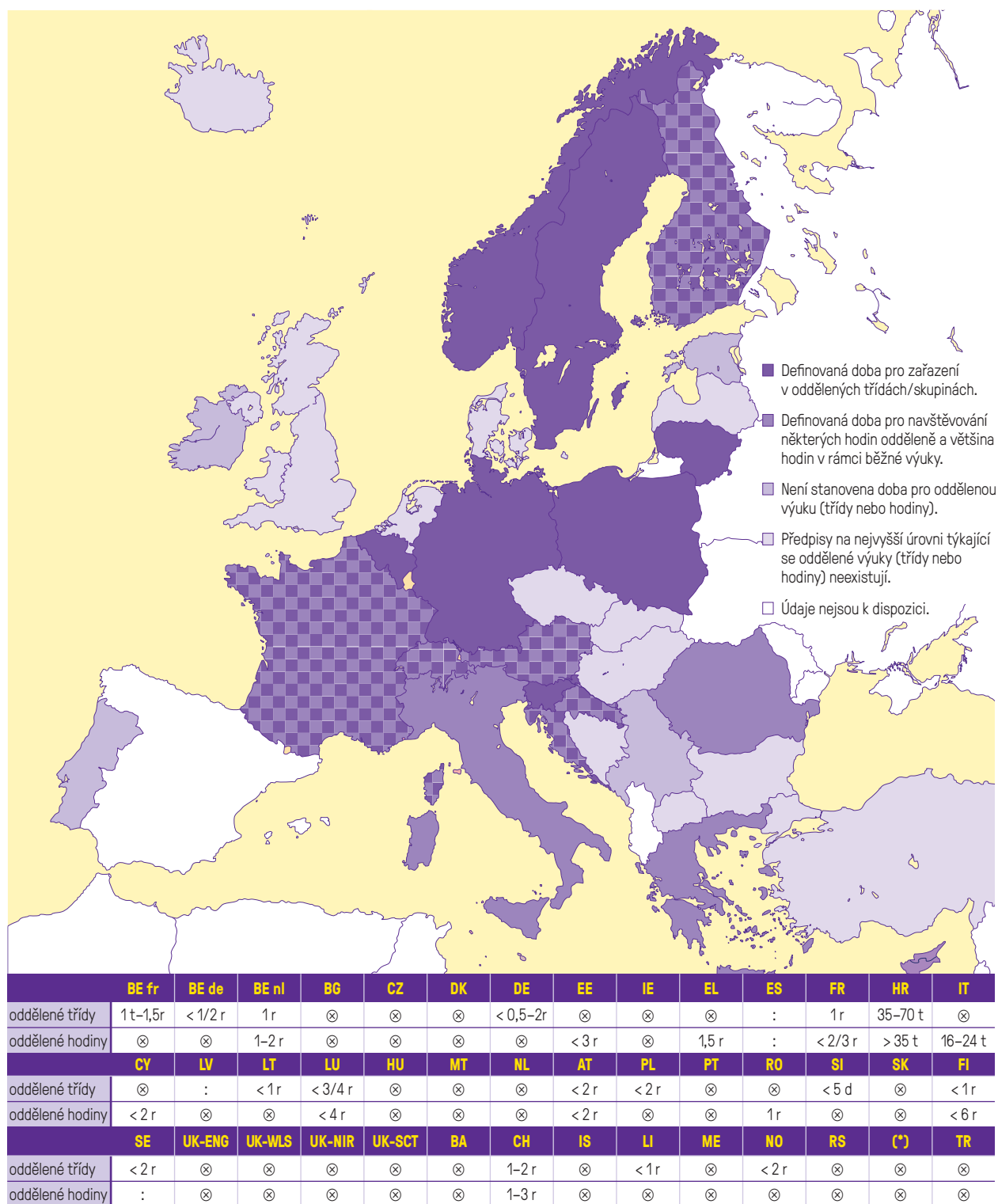
V mateřských školách je podle doporučení třeba věnovat pozornost **úpravě běžných činností**, které je třeba více zaměřit na rozvoj vyučovacího jazyka, včetně pravidelné výuky ČDJ. Důraz je kladen i na rozvoj jazyka mateřského, který děti potřebují pro rozvoj vícejazyčnosti. **Větší intenzitu podpory doporučují odborníci až v posledním roce před nástupem do základní školy**.

Dlouhodobá podpora po opuštění jazykové přípravy je organizována v 16 ze srovnávaných zemí. Zahrnuje většinou hodiny výuky jazyka navíc, v rámci nebo mimo hodiny běžné výuky. V některých státech je přistupováno také k celkové změně kurikula, které je více zaměřeno na „**všímavost k jazyku**“ (language awareness), jeho postupné osvojování a **podporu vícejazyčnosti**.

Samostatnou kapitolou je pak doporučení a realizace **výuky mateřského/domácího jazyka**, ta je doporučována a realizována ve 13 ze srovnávaných zemí, v deseti z těchto zemí mají žáci na tuto výuku **nárok za určitých podmínek**.⁴ Zavedení výuky mateřského/domácího jazyka je důležité pro zachování vícejazyčnosti žáků, rozvoj mateřského jazyka je navíc podle výzkumů klíčový pro rozvoj obecné gramotnosti ve všech jazycích, kterými žák mluví, píše a čte.

³ Evropská komise / EACEA / Eurydice, 2019. Integrace žáků-migrantů do škol v Evropě: národní politiky a opatření. Zpráva Eurydice. Lucemburk: Úřad pro publikace Evropské unie, s. 9.

⁴ Tamtéž, s. 91-101.

⊗ Není stanovena žádná lhůta pro školy k zápisu nově příchozích dětí a mladých lidí-migrantů
 <X Maximálně X (let/týdnů/dnů)
 (*) = Bývalá jugoslávská republika Makedonie

r roky
 t týdny
 d dny

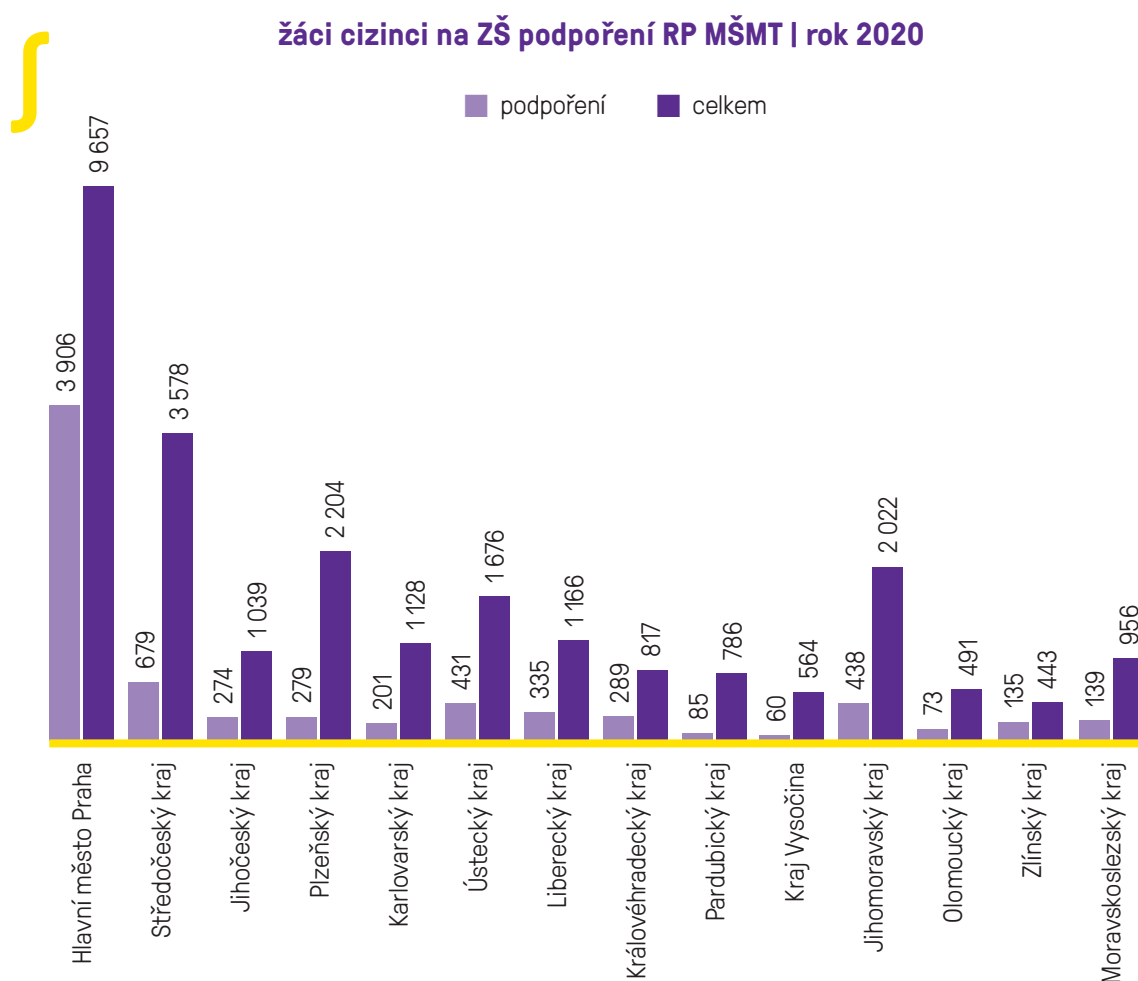
Zdroj: Evropská komise / EACEA / Eurydice, 2019.
 Integrace žáků-migrantů do škol v Evropě: národní politiky a opatření. Zpráva Eurydice. Lucemburk: Úřad pro publikace Evropské unie, s. 86, obr. 1.2.8.

Obr. č. 1: Minimální a maximální doba, kterou nově příchozí migranti tráví v oddělených hodinách nebo třídách, primární vzdělávání, všeobecné sekundární vzdělávání a odborné vzdělávání (ISCED 1–3), 2017/2018.

META, o. p. s. dlouhodobě upozorňuje, že **koncept ŽÁKŮ CIZINCŮ** je neudržitelný. Školský zákon umožňuje jazykovou přípravu pouze žákům s cizí státní příslušností a zcela opomíjí další děti a žáky, kteří by intenzivní výuku kvůli neznalosti jazyka potřebovali, ale mají české či dvojí občanství.

(NE)DOSTATEČNÁ ZNALOST VYUČOVACÍHO JAZYKA se musí stát premisou při vzdělávání, ověřování znalostí i testování a intenzivní jazyková příprava musí být nároková v takovém rozsahu, aby po jejím absolvování bylo možné plnohodnotné vzdělávání žáků s OMJ podle rámcových vzdělávacích programů (dále jen RVP).

Jazyková příprava, kterou v současné době poskytuje český vzdělávací systém, v drtivé většině případů není dostačující, a to ani pro základní vzdělávání, ani pro postup na střední vzdělávací stupeň a složení maturitní zkoušky.

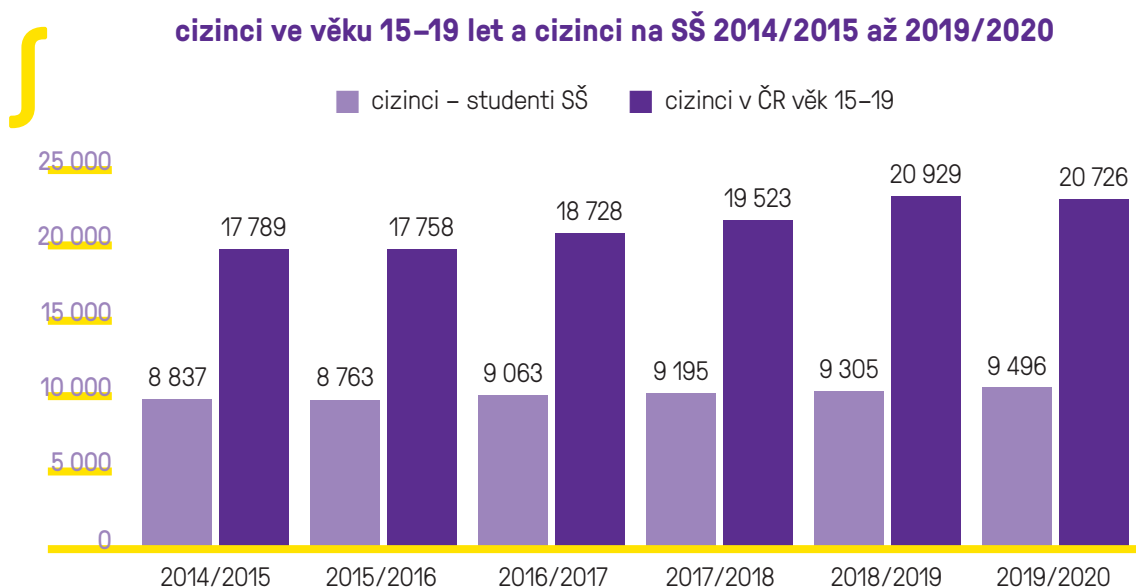

Graf č. 5: Počet žáků s cizí státní příslušností a počet žáků, kteří získali jazykovou přípravu na ZŠ.

Nedostatečnost jazykové přípravy v adekvátním rozsahu je způsobena nedostatky v legislativě (školském zákoně a prováděcích předpisech), ve financování jazykové přípravy i v oblasti aplikační praxe – tj. při samotném vzdělávání žáků s OMJ a při zajištění jazykové přípravy.

V roce 2020 jsme pracovali s přesnějšími a velmi znepokojivými zjištěními, která se týkala zejména problematického přechodu žáků s neznalostí nebo nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka na střední školu. Graf č. 1 ukazuje, že ze všech stupňů vzdělávání počet žáků cizinců nestoupá pouze na SŠ, což není způsobeno populačním faktorem. Naopak cizinců ve věku studia střední školy je v ČR hlášeno dvakrát více, než kolik je studentů SŠ (graf č. 6).⁵ Tento fakt má několik příčin:

- nedostatečná jazyková příprava na základních školách (graf č. 5),
- neexistující jazyková příprava pro mládež, která přichází do ČR bez znalosti češtiny po absolvování ZŠ v zemi původu,
- testování v rámci jednotné přijímací zkoušky (dále JPZ), které žádným způsobem nereflektuje možnosti uchazeče bez dostatečné znalosti jazyka. Graf č. 7 ukazuje rozdíl v úspěšnosti v testu z matematiky mezi uchazeči přicházejícími přímo ze zahraniční ZŠ a všemi ostatními uchazeči.⁶

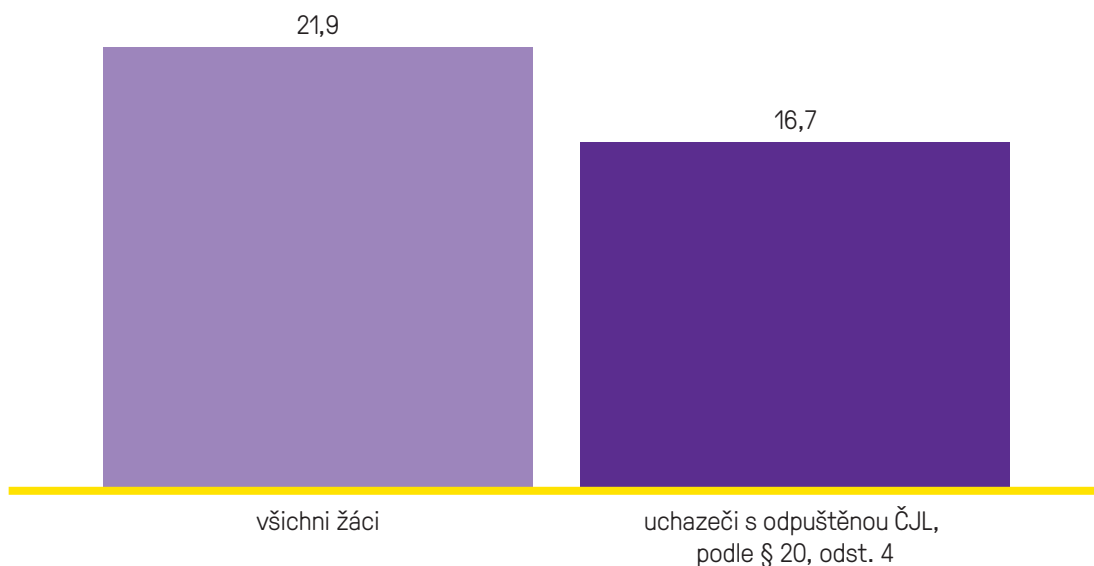
Graf č. 6: Srovnání žáků s cizí státní příslušností na SŠ a osob s cizí státní příslušností ve věku 15–19 let.

⁵ Jsme si vědomi, že srovnáváme částečně si neodpovídající statistické množiny. Údaj z ČSÚ se týká cizinců ve věku 15–19 let, tudíž minimálně 2 000 z těchto osob jsou stále na ZŠ (dle statistických údajů MŠMT). Někteří z nich také studují mezinárodní školy, které nejsou v datech MŠMT započítány, stejně tak mohou někteří studovat ve své zemi původu a být hlášeni v ČR. Přesto si trváme na tvrzení, že existuje poměrně velký počet mladých osob s cizí státní příslušností, které žijí v ČR, ale střední školu z výše zmíněných důvodů nenavštěvují.

⁶ Bohužel jde jen o velmi nepatrný vzorek (v roce 2019 si o úlevu žádalo 282 a v roce 2020 pouze 118 uchazečů). Úspěšnost žáků s OMJ u JPZ bohužel nelze analyzovat jiným způsobem, CERMAT jiná data nesbírá.

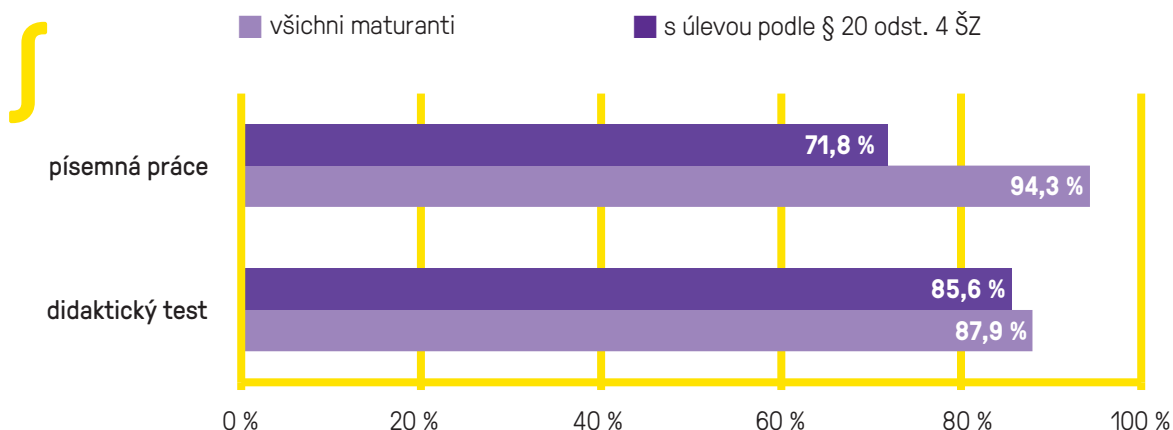

průměrný výsledek testů z matematiky

Graf č. 7: Průměrný počet bodů z didaktického testu z matematiky v r. 2020.

Data o (ne)úspěšnosti žáků s cizí státní příslušností při studiu a ukončování SŠ ukazují, jakým způsobem mladí lidé s OMJ doplácují na chybějící jazykovou podporu ve vzdělávání. Podle dat z MŠMT ukončí maturitní obory středních škol úspěšně a v řádném termínu pouze čtyři z deseti žáků s cizí státní příslušností (oproti sedmi z deseti úspěšných žáků s českým státním občanstvím). Data z maturitní zkoušky (dále MZ) z českého jazyka a literatury dokládají, nakolik neupravené testy i nedostatečné úpravy podmínek snižují šance na úspěšné ukončení středního vzdělání žáků s OMJ.

Graf č. 8: Srovnání úspěšnosti maturantů, kteří si žádali úlevy, s ostatními maturanty v roce 2019 (v roce 2020 byla všem žákům odpuštěna písemná práce, neúspěšnost v didaktickém testu byla u žáků žádajících úlevu podle § 20, odst. 4 ještě horší než v předchozích letech).⁷

Důsledkem těchto vážných nedostatků našeho vzdělávacího systému má značná část mladých lidí ztížený přístup ke střednímu vzdělávání, případně čelí předčasnému ukončení vzdělávání z důvodu nedostatečné znalosti vyučovacího jazyka. Tento fakt může mít ve svých důsledcích velmi neblahé následky na poli zaměstnanosti, ekonomické soběstačnosti a sociálního zabezpečení této cílové skupiny, ale i v sociální soudržnosti, ekonomické situaci a bezpečnosti v celospolečenském měřítku. Česká republika tak plýtvá potenciálem mnoha mladých lidí jen proto, že nebere v potaz jejich jazykové dovednosti.

⁷ Více v článku Distanční výuka znesnadňuje (nejen) přípravu středoškoláků s OMJ k maturitě, dostupný na https://www.inkluzivniskola.cz/sites/default/files/uploaded/distanzni_vyuka_znesnadnuje_nejen_pripavu_stredoskolaku_s_omj_k_maturite.pdf.

Strategické cíle souhrnně aneb jakou podporu by každé dítě, žák, rodič, učitel a škola měli mít:

- každé dítě bez znalosti češtiny projde bezodkladně **INTENZIVNÍ VÝUKOU ČDJ** (v MŠ, ZŠ i SŠ),
- každé dítě s **nedostatečnou znalostí** češtiny má další dlouhodobou **podporu ve výuce ČDJ** i podporu **rozvoje akademického jazyka v běžné výuce**,
- každé dítě s **nedostatečnou znalostí** češtiny prochází pravidelně **jazykovou diagnostikou**, na jejímž základě jsou nastaveny parametry podpory,
- způsob výuky a hodnocení všech žáků jsou **přizpůsobeny aktuální úrovni znalosti češtiny**,
- každá škola je připravena zabezpečit výuku ČDJ v potřebném rozsahu, má **finance, personální kapacity i dovednosti** ve výuce a podpoře dětí a žáků s OMJ, stejně jako **dostupnou metodickou a organizační podporu**,
- **všichni** (včetně rodičů s cizí státní příslušností / s odlišným mateřským jazykem) **mají potřebné informace a mají se kam obrátit s žádostí o podporu**,
- **systém podpory je jednotný a má jasná pravidla, informace, postupy a potřeby jsou sdíleny vertikálně** (mezi jednotlivými aktéry vzdělávacího procesu) i **horizontálně** (mezi jednotlivými resorty).

Strategické cíle (SC) podrobně:

SC 1f

Nárok na intenzivní jazykovou přípravu pro všechny žáky ZŠ bez znalosti češtiny na komunikační úrovni.

Všichni nově přichozí žáci bez znalosti češtiny (do úrovně A2) musí mít zajištěnou bezodkladnou a intenzivní jazykovou přípravu. Tento nárok je potřeba definovat ve školském zákoně a organizačně zpřesnit v prováděcích předpisech. Doposud se jazykové přípravy v její adekvátní podobě dostává minimálnímu počtu žáků z těch, kteří ji potřebují. Vyhláškou 48/2005 Sb.⁸ definovaný minimální rozsah 70 vyučovacích hodin je nedostačující. Omezení cílové skupiny s nárokem na jazykovou přípravu pouze na žáky s cizí státní příslušností, a tím způsobené opominutí podpory žáků s občanstvím ČR zároveň odporuje principu rovných příležitostí definovaným samotným školským zákonem v § 2.

Praktická doporučení: V § 20 odst. 5 a 6 školského zákona je nutné změnit definici kategorie žáků, kteří mají nárok na jazykovou přípravu, a zajistit, aby jazyková příprava byla skutečně nároková a pro školy realizovatelná (určením zodpovědného aktéra s jasnými kompetencemi a financováním). Je třeba:

- do odst. 5 v § 20 školského zákona doplnit, že bezplatná příprava zahrnující výuku českého jazyka je zajištěna pro **všechny žáky**, kteří mají nedostatečné či žádné znalosti vyučovacího jazyka (tedy ne plošně pro všechny cizince, ale pro žáky s cizím, českým, nebo dvojím občanstvím bez dostatečné znalosti jazyka),
- **upřesnit odpovědnost za zajištění této přípravy** podle odst. 5 § 20 školského zákona. Odpovědnost za zajištění jazykové přípravy musí mít ředitel školy, ve které se žák vzdělává, s tím, že krajský úřad je povinen poskytnout mu součinnost při zajištění financování této přípravy (více SC 4 a SC 9). V odůvodněných případech (možných v rámci mikroregionu) umožnit koordinaci a zajištění jazykové přípravy v kraji/ORP jmenovaných školách,
- prováděcím předpisem **navýšit rozsah jazykové přípravy, optimálně až na 400 vyučovacích hodin**, a definovat jazykovou úroveň češtiny, které má být dosaženo v rámci této jazykové přípravy. Tím také **definovat komunikační úroveň** vyučovacího jazyka, která slouží jako vodítko pro nárok na jazykovou přípravu a zároveň k přechodu z intenzivní jazykové přípravy do dlouhodobé jazykové podpory,
- umožnit prováděcím předpisem a se souhlasem rodičů **dočasné uvolnění žáka z předmětů**, ve kterých je jeho absence s ohledem na nedostatečné jazykové dovednosti vhodná a místo nichž bude žák vzděláván v rámci jazykové přípravy,
- umožnit, aby žák, který je uvolněn na jazykovou přípravu v době běžné výuky, nemusel být v prvním pololetí po svém příchodu hodnocen v předmětech, v nichž má redukovanou výuku, nebo aby mu byly **na základě rozhodnutí ředitele školy upraveny cíle a obsahy vzdělávání**,

⁸ 48/2005 Sb. o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky, § 10 a 11.

- umožnit **hodnocení žáka na vysvědčení** přímo z předmětu ČDJ,
- **zajistit nárokové financování jazykové přípravy** v návaznosti na reformu financování regionálního školství.

SC 2 f

Jazyková příprava pro uchazeče bez dostatečné znalosti češtiny před vstupem na střední školu.

Někteří žáci nedosáhnou po ukončení základní povinné školní docházky dostatečné znalosti češtiny nezbytné k tomu, aby mohli úspěšně zvládnout přijímací řízení a pokračovat ve studiu na střední škole. Mohou to být žáci, kteří do ČR přišli později a do ZŠ nastupovali ve vyšších ročnících a/nebo neabsolvovali dostatečnou jazykovou přípravu, případně přišli přímo ze zahraničí, kde již ukončili základní vzdělání. Pro úspěšné zvládnutí JPZ a studia na střední škole nestačí znalost komunikačního jazyka, žáci k plnohodnotnému zapojení do výuky potřebují osvojení jazyka již na akademické úrovni. Osvojování akademického jazyka však trvá až 10 let (viz výše). Žáci a uchazeči o střední vzdělávání, kteří nemají dostatečné znalosti vyučovacího jazyka, proto musí mít možnost absolvovat další vzdělávání v češtině jako druhém jazyce před vstupem na SŠ. Jako optimální řešení se jeví minimálně roční přípravný kurz ČDJ před vstupem na SŠ v kombinaci s následnou podporou osvojování jazyka již na vybrané střední škole (více SC 3).

Praktická doporučení: V § 20 školského zákona je nutné rozšířit kategorii žáků, kteří mají nárok na jazykovou přípravu, také o žáky středních škol či o uchazeče o vzdělávání na SŠ⁹ s nedostatečnou či žádnou znalostí vyučovacího jazyka a zajistit, aby jazyková příprava byla skutečně nároková (určením zodpovědného aktéra s jasnými kompetencemi a financováním). Je třeba:

- do odst. 5 a 6 v § 20 školského zákona doplnit, že bezplatná příprava zahrnující výuku českého jazyka je zajištěna také pro **všechny žáky či uchazeče o střední vzdělávání s nedostatečnou či žádnou znalostí vyučovacího jazyka** (jazyková příprava by tedy byla nejen pro všechny žáky bez dostatečné znalosti vyučovacího jazyka plnící povinnou školní docházku, ale i pro žáky či uchazeče o SŠ vzdělání s cizím, českým nebo dvojím občanstvím s nedostatečnou či žádnou znalostí vyučovacího jazyka),
- **upřesnit odpovědnost za zajištění této přípravy** podle odst. 5 § 20 školského zákona. Odpovědnost za zajištění jazykové přípravy musí mít krajské úřady jako většinový zřizovatelé středních škol. Není realistické ani ekonomicky efektivní, aby jazykovou přípravu zajišťovaly samotné střední školy,

⁹ S tím je třeba uvést do souladu legislativní úpravu přijímání žáků s OMJ na SŠ v tom smyslu, zda bude žák přijat ke vzdělávání na SŠ před vstupem do jazykové přípravy, nebo bude přijat k SŠ až po absolvování jazykové přípravy a složení přijímací zkoušky. Toto souvisí s posledním bodem v praktických doporučeních u SC 2, ale i s SC 11, kdy je třeba zajistit, aby žák jazykové přípravy měl status studenta a s ním spojenou sociální podporu i legalitu pobytu.

- prováděcím předpisem **určit rozsah jazykové přípravy, optimálně na 1 100 vyučovacích hodin** (pro vstup na SŠ je třeba osvojit si jazyk na vyšší úrovni, hodinová dotace proto musí být vyšší než na ZŠ),
- **zajistit nárokové financování jazykové přípravy** v návaznosti na reformu financování regionálního školství,
- **implementovat roční přípravný jazykový kurz před vstupem na SŠ do vzdělávacího systému** tak, aby jeho účastníci měli status žáka/studenta (obdobně jako v pomaturitních ročních kurzech cizích jazyků s denní formou vzdělávání).

SC 3 J Podpora rovných příležitostí žáků s nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka v rámci podpůrných opatření.

Děti a žáci potřebují rozvíjet jazyk a **učit se systematicky ČDJ** i po absolvování intenzivní jazykové přípravy (tj. po dobu delší než 400/1 100 vyučovacích hodin), optimálně po dobu dalších pěti let (ideálně s ohledem na dosaženou jazykovou úroveň potřebnou pro plnohodnotné zapojení do výuky).¹⁰ Potřebují také podporu při zapojení do běžné výuky, uzpůsobení cílů a obsahu vzdělávání a zejména **kontinuální rozvoj akademického jazyka a terminologie**. Podle § 16 školského zákona a prováděcích předpisů mají žáci znevýhodnění odlišným kulturním prostředím nebo jinými životními podmínkami nárok na podpůrná opatření. Děti a žáci s žádnou nebo nedostatečnou znalostí češtiny mají na doporučení školského poradenského zařízení (ŠPZ) nárok na výuku češtiny jako druhého jazyka,¹¹ úpravu obsahu, metod a hodnocení vzdělávání, včetně vzdělávání podle individuálního vzdělávacího plánu. Pro podporu rozvoje jazyka a předcházení školní neúspěšnosti mohou mít žáci také podporu v podobě pedagogických intervencí. Ačkoliv implementace změny legislativy již proběhla, stále se této podpory dostává velmi malému počtu žáků z těch, kteří by ji potřebovali (graf č. 9). Příčin je v tuto chvíli několik:

- nejednotné postupy ŠPZ a nejednoznačné pokyny z ústředních a metodických orgánů,
- nedostatečná informovanost škol i rodičů dětí a žáků s OMJ o možnostech podpory a potřebných krocích z jejich strany,
- jazyková a kulturní bariéra rodičů dětí a žáků s OMJ při uplatňování práv na podporu,
- nedostatečné personální i kompetenční kapacity škol a ŠPZ,
- vysoký práh pro získání podpůrných opatření (dlouhá čekací lhůta na vyšetření v ŠPZ, obtížná komunikace vzhledem k jazykové a kulturní bariéře, časová a organizační náročnost návštěv ŠPZ pro některé rodiče).

” ¹⁰ Pět let je minimální doba pro osvojení druhého nebo dalšího jazyka na akademické úrovni, ale dosažení této úrovně je velice individuální. Z těchto důvodů navrhuje spíše průběžné vyhodnocování a přizpůsobování podpory potřebám jednotlivých žáků. Minimálně by se ovšem mělo jednat právě o dobu pěti let.

¹¹ Podle vyhlášky 27/2016 Sb. ve znění pozdějších předpisů mají děti v MŠ nárok na 1 hodinu týdně a žáci ZŠ a SŠ na 3 hodiny týdně na doporučení ŠPZ při neznalosti (3. stupeň PO) či nedostatečné znalosti jazyka (2. stupeň PO).

Optimálně by dlouhodobá jazyková podpora měla být poskytována v rámci PO v prvním stupni (bez nutnosti doporučení ŠPZ) v návaznosti na podmínky jazykové přípravy (viz SC 4) a financována by měla být podobným způsobem.

Praktická doporučení: Je nutné upravit školský zákon (§ 16 nebo 20) a prováděcí předpisy tak, aby všechny děti v MŠ a všichni žáci v ZŠ a SŠ **bez dostatečné znalosti jazyka** (úroveň A2+) měli nárok (v případě ZŠ a SŠ po absolvování jazykové přípravy) na dlouhodobou jazykovou podporu (výuku ČDJ v potřebném rozsahu) v době běžné výuky ve své kmenové škole. Zároveň by žáci ZŠ měli nárok na podporu v běžné výuce ihned po nástupu do školy (tedy souběžně s jazykovou přípravou). Konkrétně by děti a žáci měli nárok na:

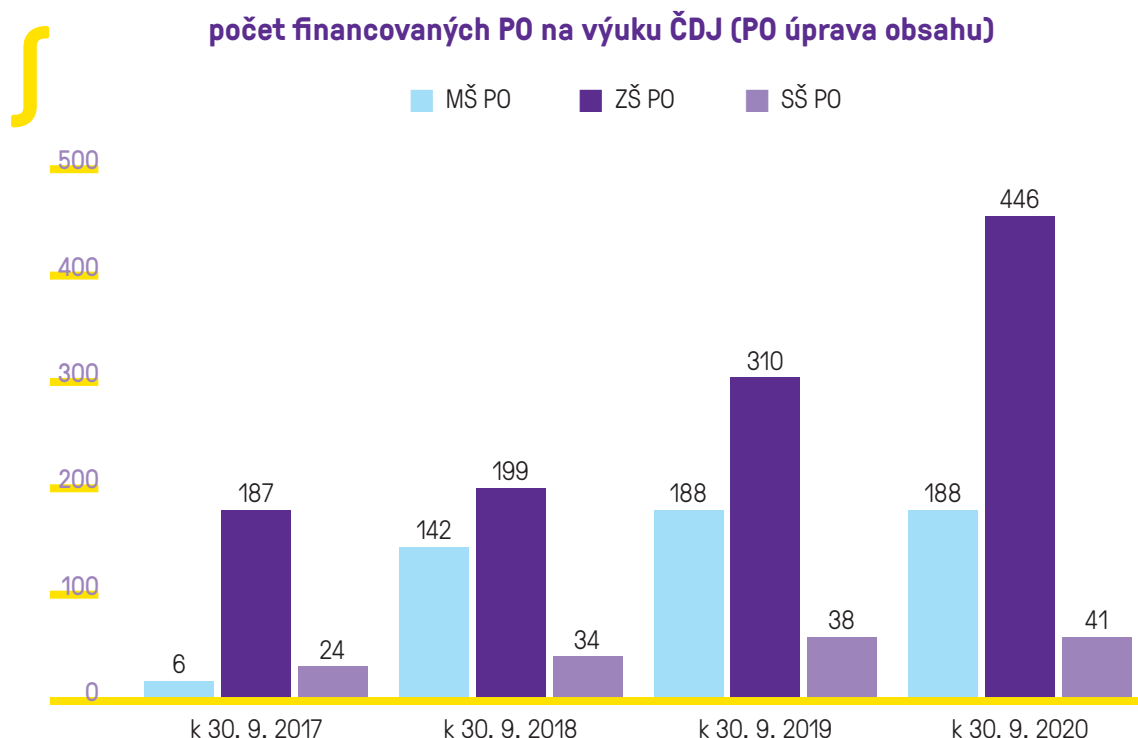
- výuku ČDJ (v rozsahu 3 hodiny týdně v ZŠ a SŠ a 1 hodinu týdně v MŠ),
- úpravy metod, forem a obsahu vzdělávání i hodnocení, ale i na pedagogickou intervenci **poskytovanou na základě jazykové diagnostiky bez potřeby vyšetření v ŠPZ** (za dostatečné metodické podpory škol a s použitím vhodného testového nástroje, viz SC 6) – tuto podporu již od úrovně A0, tedy souběžně s jazykovou přípravou, v případě, že žák navštěvuje kromě jazykové přípravy také běžnou výuku,
- další podporu uvedenou v § 16 (podpora asistenta pedagoga, speciálního pedagoga, školního psychologa apod.) na základě doporučení ŠPZ.

V mezidobí (než bude přijata příslušná právní úprava) je třeba vydat **metodický pokyn pro ŠPZ** (konkrétně pro pedagogicko-psychologické poradny, dále PPP), který by jasně stanovoval, jak mají PPP při vyšetřování žáků s OMJ postupovat, a který by sjednotil přístupy v praxi tak, aby dětem a žákům byla poskytována podpora bez zbytečných průtahů a v rozsahu stanoveném vyhláškou č. 27/2016 Sb.

Dále ze strany MŠMT zajistit vytvoření **jednotné metodiky pro diagnostiku a doporučování podpůrných opatření určených školským poradenským zařízením**. U dětí a žáků s OMJ se totiž často kombinují nedostatečná znalost vyučovacího jazyka s dalšími speciálními vzdělávacími potřebami (SVP), jež mohou být jazykovou neznalostí zastřeny nebo za ni částečně zaměněny.

Optimálně by bylo vhodné zařadit při novelizaci školského zákona nový **paragraf o nároku na jazykovou přípravu a jazykovou podporu na základě nedostatečných jazykových dovedností**. Tento paragraf a jeho prováděcí předpis by sjednotily v současnosti roztržštěnou praxi jazykové přípravy z § 20 a jazykové podpory z § 16 jako podpůrného opatření. Děti a žáci bez dostatečné znalosti vyučovacího jazyka by podle tohoto paragrafu měli nárok na jasně definovaný rozsah výuky ČDJ podle úrovně zvládnutí jazykových dovedností ve vyučovacím jazyce, a to ve formě intenzivní jazykové přípravy bezprostředně po nástupu do školy (pro úplné začátečníky), následovaný dlouhodobou jazykovou podporou v rozsahu maximálně 3 hodiny týdně. Vedle výuky ČDJ by žáci také měli nárok na další podpůrná opatření po dobu minimálně šesti let (tedy již v době jazykové přípravy na ZŠ) – konkrétně na úpravu obsahu, metod a hodnocení vzdělávání, vzdělávání dle IVP, pedagogickou intervenci a případně podporu asistentem pedagoga. Tato podpora by se týkala základního i středního vzdělávání. V mateřských školách je optimální forma podpory 1 hodina ČDJ za týden, což odpovídá současnému nastavení v PO.

Nový paragraf by se tedy týkal všech dětí a žáků s nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka bez ohledu na státní občanství. Vyhláška by stanovovala potřebné rozsahy výuky ČDJ na základě **jednoznačně stanovených podmínek podle úrovně osvojení vyučovacího jazyka.**

Graf č. 9: Podpůrná opatření 2. a 3. stupně na výuku ČDJ v MŠ (1 hodina výuky týdně), ZŠ a SŠ (3 hodiny výuky týdně), na které školy čerpaly finanční prostředky v letech 2017–2020.

Jazyková příprava i následná podpora se musí dostat každému žákovi, který nemá dostatečnou znalost vyučovacího jazyka. V případě jazykové přípravy pro žáky ZŠ by jazyková příprava měla být dostupná ideálně v kmenové škole, kde se žák přihlásil ke vzdělávání, případně koordinovaná v rámci mikroregionu (SC 9). Jazyková příprava pro SŠ musí být naopak z hlediska efektivity systému koordinována krajem. Jazyková podpora (aktuálně poskytovaná podle § 16) musí být ze své podstaty poskytována kmenovou školou. Aktuálně nastavené podmínky nároku na jazykovou přípravu nejsou funkční a z podpory vylučují příliš mnoho dětí a žáků, kteří by tuto podporu potřebovali, ale z různých organizačních, finančních a dalších důvodů jim na ni nevznikne nárok. Poskytování podpůrných opatření na základě doporučení ŠPZ nejsou funkční z výše zmíněných důvodů (viz SC 3), navíc jsou podmínky kritizovány i samotnými ŠPZ. Řešením této situace je určit nárok jazykové přípravy a podpory na základě jazykové diagnostiky, nikoliv na základě státní příslušnosti, resp. doporučení ze ŠPZ. Z hlediska snižování bariér je třeba, aby kompetence k posouzení nároku měl ředitel školy, nikoliv ŠPZ.

Praktická doporučení: Je třeba upravit prováděcí předpis k jazykové přípravě¹² pro základní školy, prováděcí předpis k jazykové podpoře¹³ a vytvořit prováděcí předpis pro jazykovou přípravu před vstupem na SŠ tak, aby umožnily:

- **nárok dítěte a žáka s nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka způsobenou migrační zkušeností na jazykovou diagnostiku (vstupní orientační test, upravené JPZ),** která orientačně určí úroveň jazyka a míru potřebnosti podpory v rozvoji vyučovacího jazyka (platí pro MŠ, ZŠ, SŠ),
- **nárok na jazykovou přípravu na základě jazykové diagnostiky, o nároku rozhoduje úroveň (ne)znalosti vyučovacího jazyka, nikoliv státní příslušnost, pobytový status či délka pobytu v ČR (platí pro MŠ, ZŠ, SŠ),**
- **provádět jazykovou diagnostiku samotným školám** a rozhodnutí o přípravě i podpoře ponechat ředitelům škol, a to i o vybrané podpoře, která je v současné chvíli možná pouze na základě doporučení z ŠPZ (viz SC 3, platí pro MŠ, ZŠ, SŠ),
- **umožnit ředitelům škol flexibilitu** v zajišťování jazykové přípravy a jazykové podpory s ohledem na počet potřebných žáků, jejich věk, potřebnou míru podpory i personální možnosti zajištění samotnou školou,
- **prodloužit délku jazykové přípravy na minimálně 400/1 100 hodin v prvním roce** s bezodkladným přechodem na nižší rozsah podpory v následujících pěti letech (bez potřeby doporučení ŠPZ – viz SC 3, platí pro ZŠ, SŠ).

¹² Vyhláška č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky, § 10 a § 11.

¹³ Vyhláška 27/2016 Sb., o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných.

Optimální řešení je vytvořit **samostatný prováděcí předpis k jazykové přípravě a jazykové podpoře**, navázaný na upravený § 20, či v SC 3 zmiňovaný nový **paragraf o nároku na jazykovou přípravu a jazykovou podporu na základě nedostatečných jazykových dovedností**, který by definoval podmínky, nárok, rozsah i způsoby hodnocení dětí a žáků s potřebou rozvoje vyučovacího jazyka všech stupňů škol.

SC 5

Zajištění systémového financování jazykové přípravy a podpory v návaznosti na reformu financování regionálního školství.

Zajištění flexibilního a dostatečného financování jazykové přípravy a následné podpory je klíčové pro naplňování nároku žáků na tuto podporu. Intenzivní výuka ČDJ vyžaduje **přítomnost specializovaného pedagoga ve škole s dostatečnou časovou kapacitou v rámci úvazku**. Pokud má škola například pět žáků začátečníků a až 30 žáků s češtinou na úrovni A2–B2 (včetně), potřebuje na zajištění výuky ČDJ všech těchto žáků minimálně celý úvazek pedagoga ČDJ. Tato podmínka byla doposud splněna pouze v jednotkách škol v ČR (a po nejvíce díky projektům z ESF, nikoliv státnímu rozpočtu). Tuto skutečnost demonstrují počty reálně podpořených žáků (graf č. 5), kdy neflexibilní a nedostatečné financování z rozvojového programu vylučovalo z této podpory až 70 % žáků. Zároveň se mnoha školám nevyplatilo o tuto podporu žádat kvůli relativně nízkým finančním částkám v přepočtu na jednoho žáka, protože například při počtu 1 až 2 žáků s cizí státní příslušností ve škole by škola z dotace nezaplatila výuku ČDJ ani dvakrát týdně. Ve většině škol v ČR, kde se vzdělávají žáci s cizí státní příslušností, jsou tito žáci ve velmi malém počtu (1–5). Doposud vynakládané finanční prostředky, ačkoliv jsou každoročně navyšované, nejsou dostatečné pro pokrytí potřebné výuky ČDJ a vyžadují mnohonásobné navýšení (z 53 mil. vynaložených na jazykovou přípravu v roce 2020 na min. 250 mil. na jazykovou přípravu na ZŠ, další náklady viz tabulka č. 1 na straně 31).¹⁴

Praktická doporučení: V rozpočtu je třeba alokovat dostatečné prostředky na financování jazykové přípravy a další podpory rozvoje jazyka. Zapotřebí je:

- zajistit flexibilní, dostatečné a nárokové financování jazykové přípravy a podpory na základě jazykové diagnostiky provedené školou,
- v prvním kroku je třeba provázat směrnici a další předpisy tak, aby školy a kraje měly jednoduché vodítko pro zajištění jazykové přípravy a podpory. Po zavedení kurikula ČDJ (SC 6) **financovat výuku ČDJ z tzv. PHmax**,
- připravit potřebné změny k efektivnějšímu určení cílové skupiny s nárokem na financování jazykové přípravy (SC 1 a 2),

¹⁴ Analýza financování podpory žáků s OMJ v Praze ukazuje, že školy jsou nuceny pro zajištění alespoň částečné, nikoliv optimální, podpory kombinovat mnoho zdrojů financování (Rozvojový program, Operační program Praha pól růstu, šablony Operačního programu VVV, finance z podpůrných opatření, tzv. projekty obcí a další malé zdroje). To samozřejmě školy nesmírně (nejen administrativně) zatěžuje, ale zároveň to vyžaduje velmi aktivní přístup vedení školy, což významně zvyšuje práh dostupnosti této podpory. Více výstupy projektu Škola jako integrační partner, realizovaného Sociologickým ústavem Akademie věd ČR.

- z důvodu zajištění adekvátního financování a plánování rozpočtu je třeba také aktivně zjišťovat počty dětí a žáků s potřebami v oblasti jazykové přípravy a podpory na území krajů (více v SC 9),
- je třeba také zajistit plynulý přechod či provázání financování jazykové přípravy (§ 20) na podporu z § 16.

SC 6 j Kurikulum češtiny jako druhého jazyka (ČDJ), jazyková diagnostika a úprava RVP.

Výuka ČDJ vyžaduje specifický obsah, postupy a výstupy. Běžní pedagogové (bez příslušné specializace) nejsou na tuto výuku v rámci studia připravováni. Proto potřebují pro výuku vodítko ideálně v podobě kurikulárních dokumentů, včetně obsahů a výstupů ze vzdělávání (a na ně navázaných výukových a metodických materiálů). Stejně tak je třeba používat specializovaný diagnostický nástroj ke zjištění jazykové úrovně a míry potřeby podpory.

Z důvodu dosavadní absence těchto nástrojů se stává, že pedagogové neodhadnou potřebnost podpory či poskytují podporu nevhodným způsobem. To má za následek nejčastěji **školní neúspěšnost dotyčných žáků**. Pro zajištění kvalitní jazykové přípravy je tedy nutné vytvoření a přijetí kurikula ČDJ. V současnosti Národní pedagogický institut ČR (NPI ČR) chystá kurikulum pro jazykovou přípravu v posledním ročníku MŠ a v 1.–9. třídě ZŠ (výstupní úroveň orientačně A1/A2). Pro poskytování podpory na všech stupních vzdělávání a pro podporu žáků i na vyšších úrovních osvojení jazyka je třeba ještě rozšířit či nově vytvořit kurikulum ČDJ. Zároveň je třeba vytvořit a šířit do škol jednoduchý diagnostický nástroj, který by orientačně určil úroveň jazykových dovedností a zejména míru potřeby jazykové přípravy či podpory. Základním předpokladem úspěšnosti zavedení tohoto nástroje je jeho snadné zadání dětem s nízkou úrovní češtiny a také jednoduché vyhodnocení i pro pedagogy, kteří nejsou specialisté na výuku ČDJ. Cílem je, aby si sama škola dělala diagnostiku jazykových dovedností, a to včetně škol, které nemají s OMJ žádné zkušenosti.

Praktická doporučení: Národní pedagogický institut ČR by měl v rámci hlavních úkolů zpracovat potřebné kurikulární a metodické dokumenty, a to konkrétně:

- při revizi RVP ZV, RVP PV zpracovat kurikulum ČDJ pro „jazykovou přípravu“ včetně forem, organizace, rozsahů, obsahů a výstupů ze vzdělávání ČDJ,
- vytvořit kurikulum ČDJ pro základní školy také pro úroveň B1 a B2 (využitelné pro jazykovou podporu v rámci podpůrných opatření, SC 3),
- vytvořit a přijmout kurikulum ČDJ do úrovně A2/B1 pro výuku ČDJ v rámci přípravného kurzu před zahájením středního vzdělávání (SC 2). Lze využít kurikulum, které vytvořila organizace META, o. p. s. v rámci projektu Don't give up. Pro střední vzdělávání je třeba vytvořit a do kurikulárních dokumentů zakotvit kurikulum ČDJ na vyšších úrovních (B1 a B2) využitelné pro výuku v rámci podpůrných opatření,
- v neposlední řadě je třeba vytvořit a přijmout kurikulum ČDJ pro předškolní vzdělávání pro děti s pokročilejší úrovní češtiny,

- vzniklé kurikulum ČDJ je třeba zakomponovat do již existujících RVP a provázat je s dalšími legislativními dokumenty, včetně systému financování regionálního školství přes tzv. PHmax,
- zároveň je třeba zavést do praxe NPI ČR připravovaný vstupní orientační test, který je podmínkou poskytování jazykové přípravy (SC 4).

SC 7 f

Úprava přijímacího řízení a úlevy pro žáky s nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka.

Mají-li mít žáci s nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka šanci na získání adekvátní kvalifikace v rámci středního vzdělávání, a tím i na uplatnění na trhu práce, musí být přechod těchto žáků ze základní na střední školu náležitě ošetřen nejen jazykovou přípravou (viz SC 1 a 2), ale i úpravou JPZ. Jejich autoři musí reflektovat vědecké poznatky o získávání gramotnosti ve druhém jazyce a koncipovat testy tak, aby **předem nediskvalifikovaly žáky s nedostatečně osvojenou gramotností ve vyučovacím a v tomto případě testovacím jazyce**. Současně nastavené přijímací řízení na střední školy s maturitními obory výrazně znevýhodňuje žáky bez dostatečné znalosti vyučovacího jazyka, kteří nastoupili do základní školy ve starším školním věku, ale i ty, kteří plánují zahájit studium na střední škole přímo po absolvování základního vzdělání v zahraničí. První jmenovaní automaticky nemají žádné úlevy a skládají stejné testy jako rodilí mluvčí. Druhá skupina uchazečů může mít odpuštěný test z českého jazyka (§ 20, odst. 4 školského zákona), test z matematiky ale absolvují v původní podobě, ačkoliv zadání úloh vyžaduje velmi vysokou úroveň porozumění textu a znalost českého akademického jazyka. Výsledné skóre u JPZ pak zcela závisí na testu z matematiky. Toto nastavení diskvalifikuje velké množství uchazečů o vzdělávání v maturitních oborech a mladí žáci s OMJ jsou v lepším případě nuceni volit obory neodpovídající jejich potenciálu, nebo jsou od vzdělávání na SŠ zcela odrazeni (viz graf č. 1, 6, 7).

Praktická doporučení: Při novelizaci školského zákona je třeba upravit § 20, odst. 4, § 60b a vyhlášku č. 353/2016 Sb. tak, aby reflektovaly znevýhodnění uchazečů s nedostatečně osvojeným vyučovacím jazykem. Konkrétně:

- definovat možnost prominutí nebo snížení náročnosti přijímací zkoušky z českého jazyka (resp. jednotné zkoušky z českého jazyka a literatury) žákům, kteří se vzdělávali **alespoň 2 roky v předcházejících 8 letech** před příslušnou zkouškou ve škole mimo území České republiky,
- umožnit dále PPP individualizované posouzení úpravy podmínek také u dalších žáků s OMJ (kteří pobývají v ČR již delší dobu, ale jazyk stále dostatečně neovládají například z důvodu přílišné odlišnosti mateřského a vyučovacího jazyka),

- upravit testy z českého jazyka a literatury pro žáky s nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka tak, aby zjišťovaly úroveň osvojení vyučovacího jazyka potřebnou pro úspěšné studium na SŠ¹⁵ (v návaznosti na SC 6),
- upravit test z matematiky tak, aby pochopení zadání ani jeho zvládnutí nevyžadovalo vysokou úroveň jazykových znalostí,
- v případě nedostatečné úrovně znalosti vyučovacího jazyka mají žáci na základě upravené JPZ nárok na jazykovou přípravu (SC 2).

SC 8 J Úprava uzpůsobení maturitní zkoušky z českého jazyka a literatury pro žáky s nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka.

Zvládnout maturitní zkoušku z ČJL (zejména didaktický test a písemnou práci) je pro žáky s OMJ velmi náročné, protože zkouška je koncipována pro rodilé mluvčí (na úrovni jazykové znalosti úroveň C1, resp. C2). Na tuto úroveň se student druhého jazyka dostane po velice dlouhé době (po 5 až 7 letech, někdy i po 10 letech). Proto jsou současná uzpůsobení maturitních zkoušek (delší čas a použití překladového slovníku) pro žáky s OMJ nedostatečná. Úpravy dle § 20 školského zákona se týkají pouze žáků, kteří se vyučovací jazyk učí maximálně čtyři roky. Výše zmíněná data (graf č. 8) ukazují, jak je i tato skupina žáků u zkoušek výrazně méně úspěšná. V českých školách je ve skutečnosti mnohem více žáků, kteří by potřebovali upravit podmínky zkoušky, jejich úspěšnost ovšem nikdo nesleduje. Je proto potřeba jednak rozšířit kategorii žáků, kteří mají nárok na upravené podmínky zkoušky, ale také připravit pro tyto žáky odlišný didaktický test, na jehož základě by mohli uchazeči prokázat osvojenou úroveň českého jazyka.

Zároveň je třeba v návaznosti na dlouhodobou jazykovou podporu (SC 3) kontinuálně sledovat úroveň znalosti vyučovacího jazyka u těchto žáků a přijímat potřebná opatření směrem k závěrečné či maturitní zkoušce.

Praktická doporučení: Při novelizaci školského zákona upravit § 20 odst. 4 zákona tak, aby na úpravu podmínek konání maturitní zkoušky měli nárok všichni žáci, kteří se vzdělávali **alespoň 2 roky v předcházejících 8 letech** před příslušnou zkouškou ve škole mimo území České republiky.

Úpravu podmínek je ve vyhlášce třeba stanovit tak, aby bylo umožněno výše jmenovaným žákům skládat zkoušku z češtiny jako druhého jazyka, výstupní úroveň B2 (v návaznosti na SC 6).

¹⁵ V případě, že bude zavedena jazyková příprava před vstupem na SŠ, optimální vstupní úroveň pro studium na SŠ by mohla být úroveň B1. Je třeba podotknout, že zásadní podmínkou pro školní úspěšnost žáků s OMJ je stejnou měrou také následná jazyková podpora při studiu na SŠ (SC 3). Bez následné jazykové podpory je pro žáky velmi obtížné studium úspěšně dokončit.

V České republice chybí data, která by umožnila vyhodnocovat efektivitu poskytované jazykové přípravy a podpory a na základě toho plánovat, ale i přijímat systémové změny. Nikdo rovněž nesleduje úspěšnost dětí a žáků s OMJ ve školách, včetně přechodů mezi stupni. Zároveň jsou mnohdy těžko vymahatelné nároky definované ve školském zákoně. Například krajské úřady ve většině případů nezřizují základní školy, a proto je jejich úloha při zajištění jazykové přípravy velmi problematická. Přesto mají podle § 20 určovat školy zajišťující jazykovou přípravu a zajistit jazykovou přípravu (v součinnosti se zřizovatelem). Úloha krajských úřadů by měla v budoucnu být spíše koordinační, monitorovací a evaluační. Úlohou krajů by mělo být zjišťování potřeb žáků, jejichž úroveň znalosti českého jazyka vyžaduje jazykovou přípravu a podporu, a koordinace jejího zajištění v případě, že je to pro školu příliš náročné (v malých obcích s jednotkami žáků s OMJ), a to například formou sdílených učitelů ČDJ či méně intenzivní výukou ČDJ kombinovanou s podporou asistenta pedagoga, dálkové výuky a e-learningu. V budoucnu může tuto úlohu zastávat plánovaný střední článek podpory (viz Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030+).¹⁶ Klíčová koordinační úloha krajů při zajištění jazykové přípravy pro budoucí středoškoláky již byla zmíněna (SC 2). Kraje však musí zároveň zjišťovat také data o školní úspěšnosti žáků a tato komunikovat s MŠMT s ohledem na potřebnost případných systémových změn.

Praktická doporučení: Při nastavování a sledování efektivity jazykové přípravy a podpory žáků s OMJ je nutné zajistit koordinaci a zjišťování dat na všech úrovních vzdělávacího systému. Konkrétně je třeba:

- zřídit roli **koordinátora inkluze dětí a žáků s OMJ na školském odboru každého krajského úřadu**, který bude mít na starosti koordinaci jazykové přípravy (na ZŠ a SŠ), bude v pravidelném kontaktu se školami, obcemi a dalšími aktéry (PPP, ČŠI, NPI ČR, Centry na podporu integrace cizinců, neziskovými organizacemi) při pravidelném zjišťování potřeb jazykové přípravy na území obcí a krajů s ohledem na počty žáků s OMJ,
- současně bude krajský koordinátor inkluze dětí a žáků s OMJ **zjišťovat data o úspěšnosti žáků s OMJ ve vzdělávání**, přijímat včas a efektivně opatření umožňující pozitivní změny a na základě sbíraných dat pravidelně vyhodnocovat efektivitu těchto opatření,
- zřídit roli **koordinátora inkluze dětí a žáků s OMJ na národní úrovni (MŠMT)**, který bude mít na starosti monitoring dat a podnětů ze škol, obcí a krajů. Spolu s krajskými koordinátory a dalšími aktéry bude zajišťovat optimalizaci jazykové přípravy a podpory, včetně podávání návrhů potřebných organizačních a legislativních změn,
- koordinátoři inkluze by měli mít na starost **koordinaci zajištění inkluze dětí a žáků na všech stupních škol zároveň**, a to zejména z důvodů zajištění podpory i při přechodu na další stupeň vzdělávání a dosažení plynulejšího přechodu mezi stupni škol.

¹⁶ Dostupné na <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/strategie-2030>.

Výuka ČDJ, ale i zapojování žáků bez dostatečné znalosti vyučovacího jazyka do běžné výuky vyžaduje specifické kompetence. Pedagogové jen velmi zřídka mají možnost si je osvojit v rámci pregraduálního vzdělávání. Proto je třeba věnovat zvýšenou pozornost posilování kompetencí pedagogů v rámci DVPP. Klíčovou roli mohou hrát krajská pracoviště NPI ČR, ale i zkušené neziskové organizace, které se daným tématům věnují. Pedagogové škol potřebují metodickou podporu a vzdělávání ve všech oblastech podpory dětí a žáků s OMJ (jak podporovat žáky při výuce, jak zorganizovat ve škole kurz ČDJ, jak začleňovat žáky do kolektivu, jak realizovat interkulturní vzdělávání apod.). S přijetím nového systému jazykové přípravy je třeba posílit implementaci tohoto systému poskytováním systematického vzdělávání a metodické podpory pedagogům.

Praktická doporučení: Je nezbytné zajistit posilování kompetencí pedagogů na několika potřebných úrovních. Konkrétně je třeba:

- připravit **důležité informace pro školy a pedagogy** mapující možnosti (a povinnosti) škol při podpoře dětí a žáků s OMJ a šířit je prostřednictvím stránek MŠMT a NPI ČR, ale i oběžníků apod.,
- systematicky **školit pracovníky NPI ČR** poskytující poradenství školám v oblasti podpory dětí a žáků s OMJ,
- v rámci DVPP systematicky nabízet pedagogům ve všech krajích ČR školení o migraci, vícejazyčnosti, osvojování jazyka a aktuálním systému jazykové přípravy a podpory v ČR,
- posílit kapacity (úvazky) krajských koordinátorů NPI ČR a provázet jejich služby se službami neziskových organizací v kraji tak, aby pedagogové škol měli náležitou metodickou podporu při výuce a začleňování dětí a žáků s OMJ do škol,
- alokovat finanční prostředky na tyto aktivity, včetně financování z Operačního programu Jan Amos Komenský. Z financování by neměly být vyjmuty zejména zavedené aktivity neziskových organizací, které pedagogy dlouhodobě podporují,
- s ohledem na snižování financí z ESF určených na podporu pedagogických pracovníků hledat způsob, jak může být v budoucnu tato podpora zajištěna ze státního rozpočtu,
- v rámci akreditační komise MŠMT jednat s pedagogickými fakultami a dalšími vysokými školami připravujícími budoucí pedagogy o integraci potřebných témat do akreditovaného pregraduálního vzdělávání.

Zahraniční i tuzemské zkušenosti ukazují, že podpora dětí a žáků s OMJ při začleňování do výuky vyžaduje koordinovaný přístup a nemůže ležet jen na bedrech škol a školských zařízení. Pro podporu komunikace s rodiči a zajištění tlumočení je třeba součinnosti s integračními aktivitami, které zajišťují aktivní obce, krajská Centra na podporu integrace cizinců, Národní pedagogický institut ČR, neziskové organizace s lokální i celostátní působností a další subjekty. Zajištění a dostupnost tlumočení ve školách a školských poradenských zařízeních – stejně jako jejich informovanost o těchto službách – jsou ale na mnoha místech ČR stále problematické a nedostatečné. Kromě tlumočení je také nezbytné v dostatečné míře seznamovat rodiče se specifiky českého vzdělávacího systému, informovat je o jejich právech a povinnostech i běžném provozu školy a nastavovat opatření umožňující pravidelnou komunikaci mezi školami a zákonnými zástupci žáků tak, aby bylo zajištěno každodenní fungování ve vzdělávacím procesu a inkluze dětí do školního prostředí.

U žáků s nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka je také třeba posílit podporu volby povolání při přechodu do středního vzdělávání. Tato podpora musí probíhat srozumitelnou formou a s včasným a dostatečným zapojením zákonných zástupců.

Praktická doporučení: Pro zajištění komplexní podpory začlenění dětí a žáků s OMJ do vzdělávání je třeba koordinovat postupy i mezi jednotlivými resorty. Konkrétně doporučujeme:

- MŠMT jednat o koordinovaném postupu podpory rodin žáků s OMJ i s dalšími resorty (MV ČR, MPSV ČR) a zajistit rozšíření sociálních a poradenských služeb z hlediska rovných příležitostí ve vzdělávání,
- MŠMT jednat s MPSV a MV o podmínkách zařazení žáků ročního přípravného kurzu mezi žáky a studenty (úpravou zákona č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře), a to zejména pro usnadnění administrativních nároků na straně žáků a rodinných příslušníků při realizaci jazykové přípravy,
- vymezit instituce, které mohou roční přípravný kurz poskytovat, a zařadit je mezi instituce dle vyhlášky č. 19/2014 Sb.,
- v rámci meziresortních jednání MŠMT s MPSV nastavit adekvátní realizaci sociálně-právní ochrany ohrožených dětí z řad dětí s cizí státní příslušností a dalších dětí s OMJ,
- MŠMT a MPSV pak dále jednat o zapojení Úřadů práce, které mohou účinně napomoci odstraňování negativních dopadů předčasného opuštění vzdělávacího systému (po ukončení povinné školní docházky) i předčasného opuštění středního vzdělávání a spolupracovat na opatřeních vedoucích k motivaci a usnadnění opětovného začlenění těchto mladých lidí do vzdělávání,
- MŠMT a MV posílit dostupnost tlumočnicků v poradenských zařízeních i ve školách a koordinovat jejich dostupnost podle SC 9.

Podpora dětí a žáků s OMJ na jednotlivých stupních škol

Následující schémata ukazují, jak bude vypadat podpora dětí a žáků s OMJ v jednotlivých stupních škol, pokud budou splněny SC. Schémata rozdělují podporu na důležité segmenty: výuku ČDJ, podporu inkluze ve výuce, podporu komunikace s rodiči a rozvoj mateřského jazyka (J1). V pravém sloupci jsou definované podmínky, které vycházejí z jednotlivých SC.

Podpora dětí s OMJ v mateřské škole

Podpora výuky češtiny jako druhého jazyka (ČDJ)

1 hod. ČDJ /týden na kmenové MŠ
pro děti od 3–5 let¹

3 hod. ČDJ /týden na kmenové MŠ
pro nově přichozí děti s ČDJ A0 v předškolním věku¹

Podpora při činnostech s celou třídou

Vzdělávání podle **IVP, úprava metod a forem práce** (před/doučování, skupinová práce, názornost...)²

Pedagogické intervence – rozvoj jazyka, před/doučování

Asistent pedagoga pro více nově přichozích dětí ve třídě, nebo pro dítě, u kterého se projeví potřeba asistenta v průběhu roku³

Podpora (sdíleným) **školním psychologem, logopedem, speciálním pedagogem**³

Podpora pro komunikaci s rodiči + podpora J1

Regionálně dosažitelní **komunitní tlumočníci, sociální pracovníci, interkulturní pracovníci**⁴

Podpora **rozvoje mateřského jazyka** (spolupráce školy s rodiči)

podmínky

¹ O podpoře rozhoduje ředitel školy na základě **vstupního orientačního testu**. Rozhodující je **(ne)znalost jazyka**, nikoliv občanství, pobytový status, délka pobytu v ČR (SC 3, 4, 5, 6, 10)

² Podpora je poskytována na základě **vstupního orientačního testu** paralelně s výukou ČDJ, není třeba doporučení ŠPZ (SC 3, 4, 6, 10)

³ **Doporučení ŠPZ** (SC 3, 4)

⁴ **Koordinace krajem/ORP, mezioborová spolupráce**

Sběr dat o počtu dětí s potřebou podpory v jazyce (SC 9)

Podpora žáků s OMJ na základní škole

Podpora výuky češtiny jako druhého jazyka (ČDJ)

Intenzivní výuka ČDJ v rozsahu až 400 hodin pro nově přichozí žáky s ČDJ na úrovni A0–A2, ideálně na kmenové škole, v době běžné výuky¹

3 hod. ČDJ /týden na kmenové ZŠ pro žáky s ČDJ A2–B2²

Podpora při výuce s celou třídou

Inkluze do výuky souběžně s intenzivní výukou ČDJ

Vzdělávání podle IVP, úprava metod výuky, obsahu a hodnocení – rozvoj jazyka (pro žáky do úrovně B2)³

Pedagogické intervence – rozvoj akademického jazyka, prevence školní neúspěšnosti, před/doučování (pro žáky do úrovně B2)⁴

Asistent pedagoga pro více nově přichozích žáků ve třídě, případně u žáků s kombinací více SVP⁵

Podpora (sdíleným) školním psychologem, logopedem, speciálním pedagogem, sociálním pedagogem / školním sociálním pracovníkem⁵

Podpora pro komunikaci s rodiči + podpora J1

Regionálně dosažitelní komunitní tlumočníci, sociální pracovníci, interkulturní pracovníci⁶

Podpora výuky mateřského jazyka⁶

podmínky

¹ O podpoře rozhoduje ředitel školy na základě vstupního orientačního testu. Rozhodující je (ne)znalost jazyka, nikoliv občanství, pobytový status, délka pobytu v ČR (SC 3, 4, 5, 6, 10)

² Škola zaměstnává/sdílí učitele ČDJ (SC 5, 9, 10)

³ Podpora je poskytována na základě vstupního orientačního testu paralelně s výukou ČDJ, není třeba doporučení ŠPZ (SC 3, 4, 6, 10)

⁴ Každý učitel je učitelem jazyka – změna výuky (SC 6, 10)

⁵ Na doporučení ŠPZ (SC 3, 4)

⁶ Koordinace krajem/ORP, mezioborová spolupráce (SC 9, 11)

Sběr dat o počtu žáků s potřebou podpory v jazyce a jejich školní (ne)úspěšnosti (SC 9)

Podpora žáků s OMJ na střední škole

Podpora výuky češtiny jako druhého jazyka (ČDJ)

Intenzivní výuka ČDJ v rozsahu až 1 100 hodin pro nově příchozí s ČDJ na úrovni A0–A2, ideálně roční přípravný kurz, výstupní úroveň: A2/B1, koordinuje kraj¹

3 hod. ČDJ /týden na kmenové SŠ pro žáky s ČDJ A2–B2²

Podpora při výuce s celou třídou

Vzdělávání podle IVP, úprava metod výuky, obsahu a hodnocení – rozvoj jazyka (pro žáky do úrovně B2)³

Pedagogické intervence – rozvoj akademického jazyka, prevence školní neúspěšnosti, před/doučování (pro žáky do úrovně B2)⁴

Asistent pedagoga pro více nově příchozích žáků ve třídě, případně u žáků s kombinací více SVP⁵

Podpora (sdíleným) školním psychologem, logopedem, speciálním pedagogem, sociálním pedagogem / školním sociálním pracovníkem⁵

Podpora pro komunikaci s rodiči + podpora J1

Regionálně dosažitelní komunitní tlumočníci, sociální pracovníci, interkulturní pracovníci⁶

Podpora výuky mateřského jazyka⁶

Úprava jednotných zkoušek

JPZ, MZ → na žádost žáka / zákonného zástupce se místo didaktického testu zjišťuje úroveň vyučovacího jazyka (dle SERR) + předpoklady ke studiu (u JPZ)

podmínky

¹ Jazyková diagnostika je součástí JPZ (místo DT), o výuce ČDJ a zařazení do intenzivní výuky rozhoduje ředitel/kraj (SC 1, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10)

² Škola zaměstnává/sdílí učitele ČDJ (SC 5, 9, 10)

³ Podpora je na základě jazykové diagnostiky ve škole paralelně s výukou ČDJ, není třeba doporučení ŠPZ (SC 3, 4, 6, 7, 10)

⁴ Každý učitel je učitelem jazyka – změna výuky (SC 6, 10)

⁵ Doporučení ŠPZ (SC 3, 4, 5)

⁶ Koordinace krajem/ORP, mezioborová spolupráce (SC 9, 11)

Sběr dat o počtu žáků s potřebou podpory v jazyce a jejich školní (ne)úspěšnosti (SC 7, 8, 9)

Odhad finančních nákladů na jazykovou přípravu a podporu (MŠ, ZŠ, SŠ)

	odhad počtu dětí/žáků s potřebou výuky ČDJ*	rozsah	plat	náklady za jeden školní rok (Kč)	poznámka k výpočtu
jazyková podpora MŠ	15 000	1 h/týden ČDJ	500,- á hodina	150 000 000	počítáme s optimalizací – podpora v ČDJ nebude jen pro jedno dítě, průměrně počítáme, že děti budou na výuce v počtu 2 (+ rezerva 35 mil. Kč)
jazyková příprava ZŠ	2 000	až 400 vyuč. hodin/rok	700,- á hodina	250 000 000	počítáme s optimalizací – podpora v ČDJ nebude jen pro jednoho žáka (průměrně počítáme se 2,5 žáky na 1 výukovou jednotku), zároveň ne všichni žáci budou mít 400 vyučovací hodin (+ rezerva 25 mil. Kč)
jazyková podpora ZŠ	5 600	3 h/týden	700,- á hodina	180 000 000	bude záviset na optimalizaci a počtu žáků v jedné škole, počítáme, že na výuce budou min. 2 žáci (+ rezerva 5 mil. Kč)
jazyková příprava SŠ	780	1 100 vyuč. hodin/rok	1,5 úvazek na třídu	62 000 000	počítáme s cca 52 třídami á 15 studentů, úvazek na třídu – 1,5 učitele (roční náklad počítáme 804 000 Kč na 1 pedagoga)
jazyková podpora SŠ	2 000	3 h/týden	700,- á hodina	84 000 000	počítáme s optimalizací – podpora v ČDJ nebude jen pro jednoho žáka (průměrně počítáme se 1,5 žáky na 1 výukovou jednotku)
celkem	25 380			726 000 000 Kč	náklad na jednoho žáka/dítě 28 605 Kč

* Odhad počtu dětí/žáků s potřebou výuky ČDJ vychází u ZŠ zejména z odhadů zmiňovaných v grafu č. 4, u MŠ a SŠ jsou odhady založeny na současných počtech dětí či žáků cizinců a kvalifikovaný odhad žáků s potřebou jazykové přípravy či podpory.

Ačkoliv je celkový náklad téměř tři čtvrtě miliardy ročně, je potřeba si uvědomit, že se náklady mohou postupně snižovat, a to zejména proto, že doposud jazyková příprava a podpora v systému chyběla zcela (SŠ), nebo byla poskytována nedostatečně. Náklad tedy v zásadě vyrovnává mezeru v podpoře na všech úrovních najednou. Je pravděpodobné, že čím více bude dosažitelná podpora v nižších stupních systému, tím menší náklady budou vznikat ve vyšších stupních. Tedy pokud bude fungovat jazyková příprava optimálně v MŠ, nemusí žáci v ZŠ absolvovat intenzivní jazykovou přípravu a dostávají méně intenzivní jazykovou podporu. Stejně tak to platí v případě ZŠ a přechodu na SŠ, kde je zatím mezeru v podpoře největší.

Zároveň s možným postupným snižováním nároků v podpoře, a tedy i nižším nárokem na státní rozpočet bychom rádi upozornili také na zajímavé srovnání výdajů a příjmů. Průměrný náklad na jazykovou přípravu či podporu jednoho dítěte/žáka je přes 28 500 Kč. Ačkoliv státní školy již nejsou placeny normativně na žáka, soukromé ano. Normativ na jedno dítě či jednoho žáka v soukromé škole činí kolem 60 000 Kč ročně, na jednoho žáka ve školách do 10 žáků dokonce více než 100 000 Kč. Necelých 30 000 Kč na podporu, bez níž se dítě či žák účastní zbývajících výuky bez (dostatečného) porozumění, v tomto srovnání nevznívá jako neadekvátní.

Druhé srovnání bychom rádi postavili na veřejných příjmech. V ČR je v produktivním věku přes 477 000 cizinců. Ti všichni zde nakupují, a tudíž odvádí DPH. Použili jsme odhad expertů z „The Tax Burden of Typical Workers in the EU 28 – Institut économique Molinari 2019“ a vypočetli, že pouze za jeden měsíc zaplatí tito cizinci téměř 833 milionů na DPH (výpočet na základě průměrného čistého příjmu v roce 2019). Tuto částku srovnáváme s ročním výdajem na podporu ve všech stupních škol (726 milionů).

Ze srovnání vyplývá, že celkové náklady nejsou vlastně tak dramatické, jak na první pohled vypadají. Navíc se společnosti v ČR násobně vrátí v podobě potenciálu každého úspěšně začleněného vícejazyčného dítěte.

Strategické cíle, které držíte v ruce, jsou jen jedním z kamínek mozaiky potřebných změn. Svou pozornost upínají na velmi úzkou skupinu dětí. Na děti přicházející do školy se zkušenostmi a dovednostmi osvojenými v jiném jazyce a v jiném sociálním, životním a kulturním prostředí. Na děti, které jsou právě z těchto důvodů nejvíce ohroženy školní neúspěšností, nerovností ve vzdělávání, ale i nepřijetím či ostrakizací z důvodu jinakosti a migrační zkušenosti. Tyto děti si ale svou situaci nevybraly.

Změny, které vzdělávání z pohledu těchto dětí potřebuje, se neobejdou bez hlubší transformace na úrovni školního klimatu, personálního zajištění i organizace a metodologie výuky ve školách. Ale nutně se musí opírat také o změny kurikulární, kompetenční, legislativní a ekonomické. Některé z nich shrnuje a představuje tento dokument.

Materiál vznikl v rámci projektu *Program na podporu pedagogů při vzdělávání dětí a žáků cizinců* AMIF/25/01, který je financován Evropskou unií v rámci národního programu Azylového, migračního a integračního fondu a rozpočtu Ministerstva vnitra České republiky.